

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 4 2003

I redaksjonen:

Berit M. Grande, Reidar Frafjord og Kjell Petter Løhre.

Innhold

(Leder) Så tenner vi et lys...	3
Av Berit Grande	
”....ringer kransen om vår gamle stad”	4
Av Reidar Frafjord	
Husker du?	7
Av Erling Sømme Kielland	
Friedrich Petersen – gründeren som skapte Hillevåg.	9
Av Jan Gjerde	
Fredheim – Eiganesveien 113 Stavangers bispebolig	12
Av Gunnar A. Skadberg	
Byens unge døde - Anders Platou Wyller	21
Av Reidar Frafjord	
O, Jul med din Glæde	27
Av Chr. Henriksen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 225,- for enkeltmedlemmer og kr. 375,- for familiemedlemmer.

Beløpet innbetales til konto 3201. 25. 37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184 X

Program 2003

Torsdag 27. februar

Årsmøte med kåseri av Olaf A. Ellingsen jr. med tittel **"Stavanger på femti og sekstallet sett gjennom Olaf A. Ellingsens linse"**

Sted: Arkeologisk Museum.

Lørdag 15. mars

Seminar med tittel **"Handelshusene i Stavanger"** med Harad Hamre/Egil Henriksen/Hans Storhaug

Sted: Stavanger Museum.

Tirsdag 29. april

Foredrag med Gunnar Skadberg med tittel **"Familien Cederbergh - en kontrastfylt Stavanger-familie"**

Sted: Arkeologisk Museum.

Tirsdag 13 juni

Byvandring med tittel **"Den blå promenaden"** med Elisabeth S. Jespersen og Turid Haaland

Fremmøte: Oljemuseet.

Tirsdag 26. august

Byvandring **"Holmen brenner"** med Rune Helgø

Fremmøte: Ved vekterstatuen i Østervåg.

Tirsdag 23. september

Foredrag av Anders M. Andersen med tittel **"Knus ikke en elendig i porten "**

Sted: Arkeologisk museum.

Onsdag 22. oktober

Foredrag av Gunnar Roalkvam med tittel **"Stavangers industrihistorie (Jern og Metall 100 år)"**

Sted: Arkeologisk museum.

Onsdag 19. november

Kåseri av Egil Henriksen med tittel **"Gabriel Monsens akvareller"**

Sted: Arkeologisk museum.

Lederens spalte

Så tenner vi et lys...

Årets siste nummer av *Stavangeren* skal være i din postkasse lenge etter at siste møte i byhistorisk forening 2003 er avholdt. Dine tanker er nok nå rettet mot julehøytiden som står for døren!

Selv har jeg lenge filosofert over muligheten for en spesiell byvandring nettopp i disse dager:

- En vandring *på gjengrodde stier...*
- En vandring til ære for dem, som har satt varige spor...

Jeg har sett for meg at vi går i samlet flokk, stopper opp og tenner lys. - Kanskje leser vi noen ord?

Kanskje er vandringsen på Lagård, eller kan hende vi går fra Obstfelders plass, via Garborg i parken til Kielland på torvet?

En stille førjulsprosjesjon for å minnes våre store, som enda har så mye viktig å si oss.

Vel, det blir med tanken. - I år, i alle fall.

En oppfordring til hver især vil jeg allikevel gi:

Den 3. desember 1881 var en ny bok av Kielland til salgs i bokhandelen;

Else – en julefortelling. Jeg tipper du finner den i bokhylla hjemme! Du kjenner den sikkert, men dét er ingen hindring! Ta den med bort i godstolen i kveld!

Den teller bare 80 sider! 80 sider fra Kiellands Stavanger, 80 sider som skaket bysamfunnet. *80 sider som åpner våre øyne, så vi ser.*

Ser mer enn det som har skjedd, ser at ting gjentar seg; – i det nære, som i det fjerne. I gamle, men også i nye former.

Tenn et lys der du sitter for deg selv og les Kiellands julefortelling.

Det kommer garantert noe godt ut av det!

Kanskje det maner til handling? Ingenting ville glede vår gamle dikterhøvding mer!

Gledelig jul og et riktig godt nytt år ønskes hver især!

”..... ringer kransen om vår gamle stad”

av Reidar Frajford

Adjunkt Salve Haugland

Spør man i dag tilfeldige Stavangerborgere om hva de forbinder med navnet *Salve Haugland*, vil man temmelig sikkert bli svar skyldig. Hvis man i neste omgang omformer spørsmålet og heller presiserer *adjunkt Haugland*, kan trolig flere melde seg på. Mennesker som bor omkring Lassa, opplyser velvillig at dette er navnet på en gate i området, syd for Stokka Sykehjem, og som munner ut i Ringveien. De få innviende, bl.a. de som med omhu studerer byens årlige 17. mai program, vil stolt proklamere at dette er forfatteren av bysangen. Noen kan til og med resitere den første av de fire strofene; den som avrundes med ovennevnte verselinje.

Salve Aslaksen Haugland var bondegutt fra Vegusdal herred i Aust - Agder, født i

1838. Han kom til Kongsgård som lærer i realfag 29 år gammel i 1867, samme året som rektor Steen gjorde sin offisielle entre på skolen. Det var for øvrig dette året at skolens kanskje mest kjente elev i ettertid, Alexander Kielland, var blant avgangselevene. En annen omtalt Stavanger - personlighet, Sigbjørn Obstfelder, kom til å sitte under Hauglands kateter i matematikktime på middelskolen. Obstfelder var ofte i sterk opposisjon til lærerne sine og kunne være plagsom mot dem. Han disputerte også med Haugland i timene, men da foregikk det alltid i en saklig og rolig tone.

Utenom sine skolefag hadde Haugland mange andre interessefelt. Som realist var han veldig interessert i geologi, og var ofte på turer i Ryfylkeheiene for å lete etter steinsorter. Meningen hans med dette var bl.a. å skape en gravstøtteindustri. Rett som det var, sendte han småpartier av mange slags stein til Kristiania for å få disse polert; for på den måten få en tilbakemelding på om de kunne passe til gravstein. Det kunne virke som om han drømte om en stor gravsteinsbedrift ! I en av feriene sine ble han faktisk sendt av Universitetet til Ryfylkefjellene i geologisk øyemed. Han kjente etter hvert alle fjellene der inne og kom igjen år etter år, som den naturelskeren han var. Haugland følte seg lykkelig i naturens ensomhet, hvor drømmene tok makt og fantasien fikk liv.

Hjemme i sine egne gemakker kunne han i stille aftenstunder sitte ved skrivebordet og fundere med pennen i hånd. Og nå måtte han skrive, kle en stemning i ord og verselinjer. Det var nok i slike opphøyete øyeblikk at sangen *Ryggjafylkets fjell og dype fjord* ble til, antakeligvis på slutten av 1870 - tallet da han hadde bodd her i Stavanger i

10 - 12 år og blitt skikkelig glad i byen. Han tok en dag utkastet sitt med seg til skolen, og her ble det, til en gammel, kjent tone, avsungen av gymnaselevene på Kongsgård. Så "døde" den på en måte vekk og var glemte i mange år.

Etter at Haugland alt for tidlig var gått bort, kom sangen i hendene på en gammel bekjent som brakte den videre til komponisten *Olav Paulus* (1859 - 1912), og han satte melodi til den. En festkveld med tusenvis av mennesker i Bjergstedparken, tidlig på 1900 - tallet, hadde så denne Stavanger - sangen sin førsteoppførelse og ble mottatt med ovasjoner av den lydhøre folkemengden. Paulus kunne rørt ta i mot en fortjent hyllest der han stod fremfor sangkoret på den gamle paviljongen i parken. Den kvelden fikk Stavanger definitivt en ny bysang!

Haugland hadde vært svært glad i

Adj. Hauglands gate går fra vestsiden av Stokka Sykehjem til Ringveien fra Byhaugen til Tjensvold-krysset.

musikk, men selv kunne han hverken synge eller spille. Han maktet aldri å holde en tone helt ut, unntatt når det gjaldt salmen *O, Helligånd kom til oss ned* som han ofte nynnet på mens han vandret mellom klasserommene i sin undervisningsgjerning på Kongsgård skole.

En visjon han hadde, ble nedskrevet i 10 strofer. I disse Fremtidsfantasier fra begynnelsen av 1870 - årene forutså han en rekke tekniske oppfinnelser, bl.a. den trådløse telegrafan og bilen, ja, til og med Sørlandsbanen. Her ble det også nevnt at at Kannik prestegård skulle bli jevnet med jorden. Foreløpig er den imidlertid kun blitt flyttet! Jeg skal i det følgende gjengi den siste strofen:

"Saa tar vi Retur for en moderat Fragt
pr. Luft - Skibet "Filefjeld-Svane".
I Maaneskin skuer vi ned med Foragt
paa Bergensernes høi-fjeldske Bane
Men i Ryfylke brat
ned i Fjorden vi dat.....
vaagnet op i Stavanger forleden Nat !"

Men adjunkt Haugland var ikke bare en drømmer og poet; han stelte med en rekke prosaiske sysler. I 1868 utgav han *Arithmetiske regler til skolebrug*, og i 1875 *Udvalgte regneopgaver for middelskolens 3 øverste klasser*. På denne tiden var han også medutgiver av ukeskriftet *Den norske folkeskole*. Han hadde også utarbeidet en lærebok i geometri, men den ble aldri publisert.

Ellers syslet han med høvlebens og snekkerarbeid og lagte tegninger til møbler. Det må videre nevnes at han var meget ivrig med astronomiske observasjoner. Da han kjøpte hus, like etter at han hadde giftet seg i Domkirken den 11. mai i 1881, valgte han, for å komme på et noenlunde høyt sted, *Møllegaten 105*, et hjørnehus til *Stokkaveien* ved gamle *Egenæs kirkegård på Rudlå*. (Den siste jordfestingen på denne

kirkegården kan ha vært så sent som 10.mai 1884 !) Her i *Thomsahagen* ble også hans tre barn i ekteskapet med den 15 år yngre Stavangerdamen, *Josefine (Sina) Larsen*, født: Sønnen *Osvald* i 1883, og døtrene *Signy* (1885) og *Gunvor* (1890)

Sina Larsen døde 80 år gammel den 23. oktober 1933. Yngstedatteren, Gunvor, forble ugift. Hun var musikk lærer(inne). Osvald, som trolig ble ingeniør, var gift med Selma Knutsen. Signy ble gift med Olaf Reiersen. Det var sannsynligvis ikke barn i disse to ekteskapene, og det ser ut som parene bodde utenbys.

Mot slutten av livet sitt fikk Salve Haugland et mektig syn hvor han skuet avgrunnen som skilte sjelene som var nådd dit hvor døden var overvunnet, og de sjeler som ikke vant inn til det evige, lyse livet. Denne åpenbaringen virket så veldig på ham at han tok det som et varsel. Han vendte derfor sitt sinn mot den evige makten; mot ham som lyste vei i døds-kampen. Den 4. november 1892 sovnet han inn som følge av en nyresykdom, bare 54 år gammel.

Husker du ?

”Forandring Fryder”..?

Av Erling Sømme Kielland

Dette fotoet er ca 45 år gammelt, men de eldste medlemmene i foreningen kjenner seg nok igjen.. Fotografen har sannsynligvis tatt sitt bilde fra et høyt sted på nordsiden av Provstebakken – kanhende med telelinse fra Valbergtårnet. I hvert fall ser vi her et av Stavangers mest sentrale områder – indre del av Skagen . Til venstre og i bakkant av bildet - mot Kirkegaten og Domkirkeplassen - ligger 3 ruvende murbygninger som i omkring 100 år spilte en viktig rolle i byens historie. Og som omkring 1960 ble revet og borte for alltid. Her ser vi dem fra en mer uvanlig vinkel - baksiden.

Lengst til høyre er fengselsbygningen med rettslokale. Den ble tegnet av arkitekt C. Fredrik von der Lippe, og oppført av Stavanger Kommune med statlig hjelp i årene 1863-64. Tomten ble ervervet dels

av sjømannskolens (senere sokneprestens) hage, og dels av brannvesenets sprøytehus som måtte rives ned. Fengslet hadde ved åpningen 8 varetektsceller, 2 gjeldsarrester, og i kjelleren også et oppbevaringssted for drankere, ”hvormed byen er godt forsynt”. Det mente i allefall en samtidig kommentator.

I midten, Stavanger Sparebank sin flotte bygning, som også var tegnet av arkitekt von der Lippe og oppført i årene 1861 – 62. Etter bankens konkurs i 1889 ble bygningen overtatt av Stavanger Sparekasse. Den rakk – nesten, å bli 100 år gammel før gravemaskinene smadret veggene.

Den store bygningen er senere beskrevet som det rene ”renessansepalass, med rundbuede renessansevinduer i jevne rekker, pilastre, blindarkader, og det hele satt

sammen til en fin og sluttet bygningskropp.” (Anders Haaland/En by tar form 1999)

I 1 etasje lå banklokalene. 2 etasje var dominert av en stor festsal som gjennom alle år ble benyttet i mange viktige private- og offentlige sammenhenger. Her var det selskaper og jubileumsarrangementer, rettslokaler for lagmannsretten, og fylkestings-og bystyremøter. For å nevne noe. At nettopp denne bygningen ble revet, har ettertiden sterkt beklaget. Viktige byhistoriske og arkitektoniske verdier for byen gikk her tapt !

Helt til venstre i bildet er ”Børsen” sin fasade mot Urgaten. Den ble oppført i 1877, og var Stavanger Skibsassuranceforenings forretningsgård, tegnet av arkitekt Henrik Nissen i Kristiania.

Bygningen raget høyt over nabohusene, og den var byens første monumentale bygård i mur.

Også børsbygningen skjulte store innvendige ”skatter”. Bl.a. hadde 1 etasje :”en overdådig utsmykket festsal som ble benyttet av byens nyopprettede børs og som alminnelig møte- og selskapslokale”. Virksomheten som byens børsentrum gikk nok noe tilbake da telefonen kom til Stavanger i 1881. Det ble jo f.eks enklere å bruke denne enn å springe til Kirkegaten for å få forretningskollegaene i tale. Men børsen var allikevel gjennom lang tid et viktig knutepunkt for byens næringsliv. Den ga uttalelser til departement og magistrat, og ble etter hvert også en viktig ”sentral” med håndbøker, lovsamlinger, handelskalendere - og ikke minst oppdaterte børsкурser. Alt av stor viktighet for handelsstanden i Stavanger.

I dag dekker Torgterrassen og Sparebanken Rogaland sine betong - og glassfader store deler av området vi ser på dette bildet. ”Forandring fryder” ..?

Friedrich Petersen – gründeren som skapte Hillevåg.

Av Jan Gjerde

I de bøker jeg har kommet over om Hillevåg og opptakten og utviklingen av den fantastiske Køhlereiendommen, er grunnleggeren Friedrich Petersen omtalt i leksikalske vendinger i innledningskapitlet. Nå foreligger det en bemerkelsesverdig bok som i sin helhet er viet møllemesteren og mekanikusen som startet det hele. Det er Kåre Dreyer Dybdahl som er forfatteren – og boken er gitt ut som privattrykk i Stavanger i 2003. Dreyer Dybdahl døde i 2002, 81 år gammel. Han var en flittig skribent, og i tillegg til sitt virke som rektor for Sosialhøgskolen i Stavanger var han aktiv som medetablerer av Vestlandske skolemuseumslag og redigerte lagets årbok i 16 år. I tillegg skrev han mange jubileumsbøker. For sin samfunnsgagnlige innsats ble han belønnet med Kongens fortjenestemedalje i gull.

Denne boken må leses av alle som har interesse for Stavangers byhistorie. Den har fått form som en fortelling – et grep som er dristig og som nok utfordrer enkelte faghistorikere. De ytre rammer om Friedrich liv er godt kjent og dokumentert – men Dreyer Dybdahl har øst av sitt overflødigthorn av kunnskaper om samsfunnsforhold, persongalleri, begivenheter og holdninger som danner en spennende og framfor alt troverdig helhet.

Friedrich kom til Stavanger, etter et opphold i Flekkefjord hos kjøpmann Wattne,

på vei til Bergen i 1793. Han døde i 1810. Han kom fra Holstein, og hadde familie som vel etablert.

Ved ankomst i Stavanger slo Friedrich seg ned hos familien Faust, han var en kjempe av en slags politikonstabel, mens konen drev gjestgiveri og praktiserte som jordmor. Med dette utgangspunktet ble han kjent og respektert som en nevedyktig kar hos byens notabiliteter og ledende forretningsmenn på den tiden: Kaptein Peder Klow, apoteker Zetlitz og broren Jens, Helrich Gabrielsen, Cornelius Middelthon. Han ble også lagt merke til av Gabriel Kielland, Børge Rosenkilde og byfogd Løwold. Friedrich var nøye med å søke råd hos venner om sine planer før han satte i gang. Han var forsiktig med hvilke skritt han tok, og var nøye med å ha ryggdekning hos de med makt og innflytelse.

Hans første prosjekt var en vindmølle som ble reist på Hetlands grunn, rett opp av nåværende Hetlandsgaten. Den bestemte og ikke helt enkle pastor Gjellebøl hadde fått tillit til Friedrich og bygslet et stykke jord ved Pedersgjerde. Det var ingen ideell plassering med tanke på transport, men var det eneste som var å oppdrive.

Sammen med sin bror, Boye, som han ba komme til Stavanger, ble så møllen bygget. Det var mye som skulle skaffes til veie. Både konsul Kielland, Børge Rosenkilde og Gabriel Buchholm Sundt i firmaet

Ploug og Sundt bidro med materialer og annen hjelp. Jern ble skaffet fra Bergen og Holland.

Oppstarten av møllen gikk fint, men det var også de som mente at innretningen var gudsbespottelig i sin størrelse. En goår gammel kvinne spådde at møllen ville gå opp i ild og røyk – og hun fikk rett. Etter et år brant møllen, til stor sorg for Friedrich som da var blitt gift med Anne Marie Boyesdatter, som nettopp kjøpmann Wattne i Flekkefjord hadde tatt seg av da hun var blitt foreldreløs. Også broren Boye hadde funnet seg kone i Stavanger, datter til organist Meer. Man kan vel mer enn antyde at det var disse kvinnene som satte mot i sine menn til å gå videre etter at brannkatastrofens depresjon hadde begynt å gi seg. Skumlerier om brannårsaken gjorde ikke situasjonen for Friedrich og Boye lettere.

Problemet var å finne en egnet tomt. Mye skulle klaffe: Vindforhold, transport og tilgjengelighet. Til nå hadde folk måtte benytte de små gårdsmøllene eller reise til Hommersand eller Forus for å få malt

kornet. Pastor Gjellebø hadde tilbudt Friedrich at han kunne gjenreise møllen på branntomten, men Friedrich hadde andre ønsker. Etter at både Valberget, Rudlå og Våland hadde vist seg vanskelige å få hånd om for dette formålet, ble det endelig inngått avtale med Peder Klow, som eide Bispeladegård, om at Friedrich kunne få kjøpe en parsell i Hillevåg, ved bekken som gikk fra Mosvatnet og hvor det allerede var en del vannmøller etablert. De var riktig nok i dårlig forfatning, men Friedrich så at tomteforholdene var gunstige for forretningsvirksomhet. Apoteker Zetlitz fungerte som rådgiver da kjøpekontrakt og skjøte skulle settes opp. Det var mange detaljer som skulle tas hensyn til, og her var Zetlitz en dreven mann.

Vindmølla ble gjenreist i Hillevåg, men vi vet ikke om den var i drift. Friedrich konsentrerte seg om vannmøllene, han fikk bygget stem og etter hvert ble forretningsvirksomheten utvidet. Han satset også på sjøhus i Stavanger og overlot til sin kone Anne Marie å drive krambodvirksomhet ved Bispebrygga i Østervåg. Anne Marie viste seg å være en forretningskvinne. Mye hadde hun lært av sin fosterfar. Kjøpmann Tønnes Wattne i Flekkefjord. Etter hvert var det hun som overtok alt det skriftlige som fulgte virksomheten også i Hillevåg.

Den tidsperioden vi her er inne i, omkring århundreskiftet 1700 – 1800, var en politisk urolig tid. I perioder ga den stavangerborgerne gode kort på hendene, ikke minst innen handel og skipsfart, men under krigen mellom Danmark-Norge og England fikk man også oppleve at krig kunne bety store tap. Kapertrafikken blomstret opp i være nære farvann. Men det var ikke verre enn at også enkelte stavanger-redere satte opp kaperskuter for å ta "priser". Men ikke alle så det etisk ansvarlige i dette. Agent Kielland og Friedrich Petersen var blant dem som avstod. Petersen hadde forresten satset på skipsparter, da han trengte tonnasje for eget fraktbe-

hov. Etter hvert satset han også på barmølle og notbruk i Hillevåg da silden plutselig kom tilbake til vårt farvann.

Dermed var en nytt kapitel i byens næringshistorie innledet. Det ble behov for tønner og salt og skip til å ta seg av havets sølv. Til å begynne med var dette besværlig. Særlig salt var en mangelvare og krigen ute i Europa gjorde tilførselen liten og risikabel.

Friedrich Petersen kom igjennom strabasene som en holden mann. Men det hadde kostet.

Han døde bare 41 år gammel 9. desember 1810. Her slutter Dreyer Dybdahls fortelling.

Tilbake satt enken Anne Marie og deres barn. Hun overtok ledelsen av handelshuset, og senere kommer sønnene Frederik Petersen og Peter Petersen som ledere. Men i mellomtiden dukker det opp en ny skikkelse i byen og i handelshusets historie: Johan Adam Köhler. Hans navn er bevart i navnet Köhlerhuset og Anne Marie har fått sitt navn knyttet til Enkesetet. Johan Adam Köhlers sønn, Johan Mandius Köhler, satset på å modernisere landbruket på Jæren, nærmere bestemt på Næsheim. Senere kommer Hansen-familien inn i selskapet og familien inntil det hele ender i konkurs under Wilhelm Hansens ledelse den 5. januar 1883.

Om dette er det skrevet inngående i mange bøker. Personlig har jeg størst utbytte av Arne Bang Andersens bok "Handelshuset Köhler" som kom ut på Stabenfeldt i 1971 og Engwall Pahr Iversens bok

"Et hus i Hillevåg" som lå ferdig til innvielsen av de nyrestaurerte Köhlerhuset i 1999. Bak restaureringen står Michael Nygård. Hans slekt overtok bakerivirksomheten til Handelshuset Köhler, men hans slekt bidro også til at arbeidsbevegelsen fikk overta huset før siste krig.

På mange måter kan det stå som et paradoks at da Stavanger kommune i 1975 gir ut verket "Stavanger på 1800-tallet", nevnes Friedrich Petersen og hans innsats i et kort avsnitt med tre linjer. Arne Bang Andersen skriver mer, men fastslår at det er lite vi vet om Friedrich Petersen og hans virksomhet. Firmaets protokoller og papirer er gått tapt.

Kåre Dreyer Dybdahl utfordrer dette synet på historie. Han velger fortellingens format, slik Karsten Alnes ha gjort det i sin Norgeshistorie og f. eks Einar Risa i sin beretning om Alexander Kielland "Mannen i speilet". Dreyer Dybdahl skriver som om han var til stede da begivenhetene fant sted. Han forstår til fulle at historien ikke skapes av konger, kirkefyrster og kriger, men av menn og kvinner av kjøtt og blod og med særegne holdninger og følelser. Noen ser bedre enn andre og utnytter de stedlige ressurser, utvikler ny teknologi til å temme og utnytte ressursene. De forstår også betydningen av relasjoner som en drivkraft for å realisere nye virksomhet og framskritt. Derfor er fortellingen full av detaljer som beskriver byråkratiets oppbygging, landskapet, metrologien, faunaen, menneskenes klesdrakter, sosiale forhold, skikker og holdninger.

FREDHEIM – EIGANESVEIEN 113

Stavangers bispebolig

Av *Gunnar A. Skadberg*

Innledning

Til min barndoms mest verdifulle erindringsbilder hører skøyteaktiviteter på Mosvatnet, enten det nå foregikk på mine første skruskøyter eller på de alt for store lengdeløpsskøytene etter far – med reimer. De må ha vært fra ca. 1930, men jeg kom i alle fall raskere fram på dem enn uten, og noen alternativer hadde jeg ikke. Jeg gikk aldri hjem fra "Mosikken" før jeg var uten følelse i beina nedenfor knehasene. Det var et forferdelig bal å få av seg reimene ved hjelp av fingre uten følelse. Først oppe i bakken opp Duesvei begynte det å stikke i tærne omtrent der hvor jeg passerte den gedigne inngangsporten til Fredheim der det stod "Kaptein Tørresen" på et flott metallskilt. I andre etasje lyste det gult fra "Lugaren" der enken etter kapteinen bodde i ensom majestet bak vinterens sprikende lauvtrær. Lugaren var innredet som en kapteins lugar for å minne kaptein Tørresen

om "forna dar", og enken følte seg kanskje noe mistilpass i så marine omgivelser, eller var det der hun følte seg nærmest sin avdøde ektemann? Hvem denne enkefru Tørresen var, ante jeg ikke, men det var noe hemmelighetsfullt, dystert og skummelt over denne herregården med de mange mørke vinduene bak skyggene fra hagens storvokste trær. 12-åringen var nok mer opptatt om han fikk fint brød og varm sjokolade når han kom hjem i varmen i Øvre Stokkavei – enn å utforske historien til det største bolighuset i hans nærmiljø.

I 1966 ble jeg invitert inn i bispeboligen til Fridtjov Birkeli da jeg var i samme ungdomsgjeng som hans datter Anne Lene. Jeg husker tre stuer på rad, hver dobbelt så stor som den ene jeg var vokst opp i. Men det som gjorde sterkest inntrykk på meg var det gedigne gelenderet i trappen fra hallen og opp i andre etasje. Siden støtte jeg på denne eiendommen i ulike sammen-

henger og fattet også interesse for de personer som hadde eid og bebodd denne løkken på Eiganes – mitt barndomsland.

Den tidligste historien til Løkke F1

Stavangers nåværende bispebolig lå opprinnelig på Egenes-løkke F1. Fra 1771 ble det anledning for stavangerborgere å feste løkker vest for byen mot å betale en årlig avgift til bykassen. Løkkene ble festet bort til høystbydende for et bestemt antall år, og det var ofte byens handelsmenn, håndverkere og skipper som så en mulighet for matauk ved å feste en av løkkene på Egenes. Det var ikke lovlig å sette seg opp bolighus på løkkene, men det forbudet ble av mange omgått ved å bygge en ark på taket av låven, og så ble loftet innredet som boligrom. Fra 1833 ble det tillatt å kjøpe løkkene ved offentlig auksjon, og eierne kunne fra da av selv avgjøre om de ville sette opp boligbygninger på sine landeiendommer.

Løkke F1 ble solgt til kjøpmennene Børre Pedersen og Engel Hansen i 1835 for 300 spesidaler. De to kjøpmennene delte løkken i hver sin halvpart, og siden det var Engel Hansens part som ble sete for stavangerbispens bolig, er det denne delen som får vår interesse i denne sammenhengen. Haugianeren Engel Hansen Særvold (1780-1844) satte seg opp en "ladebygning" på eiendommen, slik det fortsatt var vanlig på 1830-tallet.

Om Engel Hansen og Hans Engel Hansen – to framtrepende Haugianere i Stavanger

Engel og Hans Engel Hansen er to navn som ofte opptrer i kildene når det er tale om Stavangers haugianerforsamling på 1800-tallet. De fortjener omtale i kraft av sin innsats for byen, men også fordi de var kjente skikkelser for Alexander Kielland og trolig ga ham impulser til utformingen av hans haugianske forretningsoppkomling Sivert Jespersen "Gesvint".

Kjøpmann Engel Hansen Særvold (1780-1844) var født i Os ved Bergen. Han livnærte seg først som jekteskipper i Bergen

før han løste borgerskap i Stavanger i 1811, samme år som han giftet seg med Kleppjenta Berthe Hansdatter Vig (1776-1837), som var møster til Alexander Kiellands stesvigermor, Sara Svendsen Ramsland.

Engel Hansen fant sin plass i byens aktive haugianerforsamling og var fra 1834 også med i styret for "Stavanger Missionsforening". I 1842 var han med på å stifte Det Norske Misjonselskap som representant for byens misjonsforening. Hansen satt også i styret for Josephines Stiftelse sammen med bl.a. Peder Ramsland, Alexander Kiellands svigerfar.

Ekteparet Hansen bodde i et hus som siden fikk adresse Østervåg 7, og var nærmeste naboer til John Haugvaldstad i nr. 5 og Sivert Gundersen i nr. 11-13.

Ekteparet Hansens sønn, Hans Engel, levde fra 1814 til 1855. I 1851 løste han borgerbrev for å kunne drive farens forretninger videre fra Østervåg 7 (siden "Marnburg" og "Intersport"). I østre bydel eide han sitt eget skipsverft, kalt "Hansaverven".

Hans Engel Hansen ble gift i 1838 med Laurentse Petrea Svendsen. (Hun var søster til Lars Svendsen, som hadde vært gift med hans kusine, Sara Ramsland.) Etter at Hans Engel døde i 1855, giftet Laurentse seg med lederen for byens brødre-menighet, Søren Daniel Schiøtz.

I 1851 kjøpte Hans Engel Hansen Egenesløkke "Litra A", der han satte seg opp et vakkert landsted, som siden ble kalt "Engels Minde" og fikk adresse Engelsminnegate 22. Engel Hansen jr. døde i 1855, men først i 1862 fikk hans enke Laurentse Petrea Svendsen overta mannens skjøte på F1-løkken. Laura, som hun kaltes, var søster til de to kjente kjøpmennene i Stavanger, Lars (gift med ovennevnte Sara Mouritzen Svendsen Ramsland) og Sven Svendsen. I 1856 ble enkefru Hansen gift med lederen for byens brødre-menighet gjennom mange år, fogd Søren Daniel Schiøtz (1796-1863). Engel Hansen jr. livnærte seg bla. som skipsreder. Han eide f.eks. skuta "Olaf

Kjøpmann E. Rønneberg

Trygvasson" som ble ført av Haaver Larsen (bror til Alexander L. Kiellands stemor Inger Mæle). Laura Svendsen Hansen het fru Schøitz da hun overtok skjøtet på Engel Hansens part i F1- løkken.

Vi tar også med at Hans Engel Hansen bror, Andreas Hansen, levde fra 1816 til 1877. Han studerte teologi, og i årene fra 1844 til 1846 var han forstander for Misjonsskolen i Stavanger. Siden ble han sogneprest i Hå, i Levanger og i Korskirken i Bergen. Andreas fikk overta skjøtet på Engelsminne-eiendommen av broren (skjøte tinglyst 7.2.1859, men i 1869 overtok svigerinnen Laura P Schiøtz denne eiendommen før den ble oppstykket i boligtomter. Tomten til nåværende Stavanger-ske Klubbsselskab lå blant annet på Engelsminne.

Enoch Tøresson Rønneberg

I 1869 fikk Enoch Rønneberg kjøpe enkefru Schiøtz' part i F1- løkken (skjøte tinglyst

30.09.1869). Rønneberg var bondegutt fra Røyneberg i Sola der han var født i 1826. 20 år gammel flyttet han til Stavanger, der han, etter hvert, etablerte seg med skipsrederi, manufaktur- og kolonialforretning på sin eiendom Skagen 6-8. I nummer 8 hadde for øvrig Norges bank sine første kontorer i Stavanger.

Landstedet på Egenes kalte Rønneberg for "Fredheim", og ut over 1870-tallet satte han seg opp våningshus, stall, fjøs, ny låve med gjødselhus, vognstall og tjenerbolig rundt et felles tun.

(Enoch Rønneberg var farbror til Tøress Andersson Rønneberg som flyttet fra Røyneberg til Stavanger i 1867 for å arbeide i farens forretning. Etter tolv år hadde han tjent seg opp nok penger til å investere i en Egenesløkke han kalte "Kampen", der han i 1881 etablerte en mindre hermetikkfabrikk. Siden utvidet han denne fabrikk, "Rønneberg Preserving", og flyttet virksomheten til et hus i sentrum, (et hus som seinere ble til Matsalget ved Rosenkildehuset.).

Enoch Rønneberg ble gift med stavangerjenta Henriche eller Henriette Jondahl (født 1834). Sammen fikk de barna Theodor (1857), Berthe (1859), Karen (1861), Henriche Gabrielle (1863), Hanne Emilie (1865), Hans Jondahl (1867) og Enoch (1871).

Enoch Rønneberg bar etter hvert titelen grosserer. Han var en tid også direktør for Stavanger Kreditbank, men hadde også en finger med i spillet innen mye annet innen byens næringsvirksomhet. Da ungene hadde forlatt barndomshjemmet, nyttet Enoch og Henriche Fredheim som sitt permanente hjem. I 1899 døde Henriches søster Karen Elisabeth (1844-1899), som hadde vært gift med kjøpmann Johan Erich Nyman på Stokka. Enoch og Henriche tok seg da av den 12 år gamle niesen til Henriche, Elisabeth Nyman som bare var 12 da hun ble morløs. (Elisabeth ble siden sykepleier og gift med Henry Holsten).

I 1900 var Gabriel Vasbø, født i Stavanger 1857, gårdsbestyrer på Fredheim. Han

bodde på Fredheim sammen med kona Ane (født i Stavanger 1869) og døtrene Bolette (1894) og Alvilde (1897).

Kaptein Reinert Tørresen overtar Fredheim

I 1914 solgte Enoch Rønnebergs arving og sønn, Hans Jondahl Rønneberg "Fredheim" til kjøpmann Conrad Pedersen jr. for 45000 kroner. Da Pedersen døde allerede året etter, solgte enken hans, Olga Sofie, "Fredheim"-eiendommen til kaptein Reinert Tørresen i 1919. Tørresen var gift med sin kusine Jorine, født Myhre.

Denne søskenbarn-paret hadde sitt utspring i Stavangers aktive haugianer-kjøpmannsstand. Søskenbarna hadde sosialt sett svært lik bakgrunn, såpass interessant i byens historie at jeg tar med litt fra deres biografier og familiehistorier.

Reinert ble født i Stavanger 13. august 1870. Faren, Tønnes Tørresen, hadde tidlig gått til sjøs før han tok styrmannseksamen i hjembyen. Han forlot skolen som beste elev i sitt kull og feiret bragden med å leie seg en hest som han red rundt i byens gater med for å markere resultatet.

Omkring 1860 kjøpte Tønnes jakten "Seline" som han brukte på sildefisket og i Østersjøfart. Siden investerte han penger i galeasen "Verdandi" sammen med svogeren John Gabriel Myhre (som hadde giftet seg med Tønnes' søster, Sara Marie, i 1863.)

Tønnes selv ble gift med Mathilde Skjæveland, datter til urmaker Karl Eriksen Skjæveland (født i Stavanger 20.07-1864 og borgerskap i byen fra 1892.)

Svogrene Tørresen/Myhre kjøpte seg hver sin part i barken "Deodata" som Tønnes førte. Deretter fikk de bygd det tremastede skonnertskipet "Ruth" som de solgte igjen omkring 1890 da seilskipene fikk problemer i konkurranse med dampskipene. Tønnes ville nå satse på damp, men John G. Myhre av slo å være med ham da han ikke kunne se for seg den noe trege svogeren som skipper på en dampbåt der tingene måtte skje hurtig og

presist. Dermed kom heller ikke Tønnes i gang med sitt nye prosjekt og ble gående uvirksom etter fylte 55 år. Han tærte en stund på sine arvernidler før sønnen, Reinert, måtte underholde ham på hans gamle dager. Reinert tok også vare på broren Andreas som var blitt handikappet som barn etter å ha falt ned en trapp. Yngstemann i denne søskenflokket het Tønnes som faren. Han ble også sjømann, men fikk siden arbeid på Tou bryggeri og mølle som oppsynsmann.

Men så tilbake til Reinert som også satset på en yrkeskarriere knyttet til sjøen. Som tenåring gjennomførte han sin første tur til sjøs med faren som skipper. Siden tok han styrmannseksamen med godt resultat 5. mai 1892 og skipsførereksamen. Han var skipper fra 29. august 1899.

Sjømannsrullene for Stavanger forteller at han seilte med "Dovre" fra Stavanger til Liverpool i 1890. Samme år fulgte han "Memento" fra Kristiania til Antwerpen. I 1893 hadde han to turer som andre styr-

Reinert Tørresen 1870-1943

mann om bord i "Thistle". I 1894 fulgte han "Globus" for skipreder Thomas S. Falck fra Stavanger til Peniscola i Italia som 1. styrmann. (Skipper var M. C. Høie).

I 1896 var Reinert Tørresen 1. styrmann på "Mattaharja" som gikk i rute mellom Stavanger, Newcastle og Bangkok. Skuta hadde fått et malayisk navn som betyr "dagens øye". Navnet ble siden bedre kjent i Europa da det ble nyttet som kunstnernavn av den nederlandske danserinnen Gertrud Margaretha Zelle (1876-1944) som ga seg ut for å være prinsesse fra Java. Fra 1914 bodde hun i Frankrike der hun regnet mange politikere og offiserer til sine venner. Hun ble siden arrestert, dødsdømt og henrettet for å ha spionert til fordel for Tyskland, noe som aldri ble bevist.

Til sammen hadde Reinert Tørresen 26 måneders fartstid da han gikk i land i Bang-

kok i Siam i 1897. Der fikk han jobb som fører av en siamsk kystbåt i Bangkok. Fra 1898 ble han ansatt som los i Siam for en fireårsperiode. Siams konge Somdetch Phra Paramindr Maha Chulalonkorn ønsket å modernisere sitt land, og i særdeleshet var han interessert i sjøfart og marine forhold. Han ansatte Reinert Tørresen som Nautical Advicer i landets Harbour Department i 1902. Siden ble Tørresen havnefogd i Bangkok med eget dampskip til disposisjon. Tørresen fikk også tid til å skrive boka "Law on Navigation in Siamese Waters". Han tegnet kart over Bangkok havn og skrev en bok om fyrlykter og sjømerker, samt en lærebok for styrmenn, skipper og loser. Ikke rart kongen i Siam fant Tørresen verdig utmerkelse og påskjønnelse da han sluttet i sin offentlige stilling for å dra hjem til Norge i 1910.

Sittende fra venstre: Andreas Jansen Omdahl, 1871-1949, Georgine ("Gorgi") Jansen 1889, gift med Birger Gabrielsen, direktør på Cementen i Stavanger, Tonette Amalie Jansen, 1849-1923, Zakarias Omdahl, 1841-1923, Edith 1894, gift med Peter Grüner Oslo, Inger Marie, 1883, gift med Lars Berg, kontorist ved Stavanger Støberi og Dok.

Stående fra venstre: Aris, datter til Andreas, født 1895, Zakarias 1887-1916, tannlege med utdannelse fra Chicago, ugift, Astrid Therese, 1885, gift med Helge Myhre og Reinert Tørresen, Charlotte, 1875-1924, ugift, hushjelpen Bertha Olsen Floen født i Høgsfjord i 1852 og John Elvin Sophus Martens, 1892, gift med Tordis Larsen.

I 1907 besøkte for øvrig kong Chulalongkorn Europa. Trolig hadde Tørresen innflytelse over kongens valg av Stavanger som et av stoppestedene på denne turen. Kongen bodde på hotell Victoria under stavangeroppholdet. Kongen var imponert over standarden på hotellet, og han ble svært fascinert av den elektriske heisen, forteller Hans Storhaug i jubileumsboka "Hotell i særklasse".

I 1911 giftet Reinert seg med sin kusine Jorine Myhre, datter til fasteren Sara Marie Tørresen Myhre og onkelen John Gabriel Myhre. Jorine var født i Stavanger i 1868. Etter middelskoleeksamen i hjembyen, fikk hun dra til Kristiania sammen med broren Helge og fetteren Reinert for å gå på handelsgymnasium i hovedstaden. Etter eksamen artium fikk hun kontorarbeid på Bentse Brug, men trivdes heller dårlig og vendte tilbake til Stavanger for å hjelpe moren da faren døde i 1895. Jorine arbeidet også i broren, John G. Myhres dampvaskeri i den nye Myhregården som ble reist i Nygata i årene 1895-1907. I 1911 giftet hun seg altså med fetteren Reinert da han kom hjem fra Siam.

Under første verdenskrig investerte og spekulerte Reinert Tørresen i aksjer og ble mangemillionær. Han investerte penger i flere rederier, bl.a. Klosters der han også ble medlem av styret. En del av hans oppsparte midler gikk tapt etter krigen, men han hadde mer enn nok igjen å tære på og trengte ikke gjøre et dagsverk etter fylte 40 år på tross av at han også mistet 360.000 kroner i 1923 da Stavanger Privatbank gikk konkurs. Tørresen var også medlem i styret for Klosters Legat, av Rosenberg representantskap og styret for Domkirkens barnekyrbe. "Alt sosialt arbeid hadde en god venn i ham", står det i nekrologen i Stavanger Aftenblad (15.06-1943)

I 1919 investerte Tørresen en del av sine oppsparte midler i "Fredheim"-eiendommen på Egenes, en eiendom som i 1924 skiftet betegnelse fra Egenes matrikelnummer 66 til Eiganesveien 113.

Jorine Myhre Tørresen 1868-1930

Tørresen foretok omfattende reparasjoner av husene på Fredheim. I hovedbygningen fikk han plass til en del av alle de praktfulle våpnene, gudebildene og kunstgjenstandene han hadde brakt med seg fra Det fjerne Østen. I vognhuset innredet han snekkerverksted, der han fant utløp for sin nøyaktighet og perfektjonisme gjennom bygging av seilskutemodeller, modeller han imidlertid aldri ble helt fornøyd med. Dette var vel årsaken til at han aldri kom i gang med bygging av den lystyachten han drømte om å realisere. I fjøset stod en ku som skaffet melk til huset. Høns sørget for egg, og i stallen hadde han hest som fraktet ham til byen når han tok sin daglige tur inn dit. Tørresen hadde selvsagt råd til å holde tjenere og gårdsarbeidere som tok seg av grovarbeid både ute og inne. Den flotte parken krevde også sin mann for å holdes i skikkelig stand.

Fotografiet av kaptein Tørresen viser en myndig og sterk personlighet. Dette var noe tyske offiserer fikk merke da de i 1940

ville rekvirere rom i Eiganesveien 113 på samme måte som de hadde forsynt seg på naboeiendommene Eiganesveien 95 (Røde-Kors huset) og Eiganesveien 97. Da tyskerne ville ha Tørresens store soverom, var det imidlertid stopp. Der gikk grensen selv for vernemakten! De fikk fint nøye seg med noe mindre, det var nok av småværelser å forsyne seg av, mente kapteinen. Og slik ble det!

Reinert og Jorine Tørresen fikk ingen barn. De opprettet derfor "Kaptein Reinert Tørresen og hustru Jorines Legat" til fremme av kulturelle, religiøse og sosiale oppgaver. Foruten 240 000 kroner omfattet dette legatet eiendommen "Fredheim". Vi nevner også at Jorines søster Sara ble gift med Jacob Petersen som ble biskop ved Stavangers gjenopprettede bispestol i 1925. Dette betyr at biskopen på Stavangers gjenopprettede bispestol var på besøk på Fredheim, der hans framtidige etterfølgere i bispestolen skulle få sin bopel. Tørresen testamenterte "Fredheim" som bolig for Stavangers biskop eller til "Trætte sykepleiersker".

Reinert Tørresen døde i struperkeft 14. juni 1943, 73 år gammel. Hans dødsfall meldes dagen etter i Stavanger Aftenblad. "Kaptein Tørresen er død" står det på avisas førsteside. Underforstått: en hel by visste straks hvem kaptein Tørresen var. Nekrologen avsluttes slik: "Kaptein Tørresen minnes som en sjelden fin og nobel mann, rettskaffende og god som få, karaktertrekk som ga seg utslag på mange måter."

Astrid Omdahl Myrhe

Jorine døde i 1930, og Reinert giftet seg andre gang i 1942 med sin ungdoms flamme, Astrid Myrhe, født Omdahl. Astrid bodde i Verksgata i barndommen. Familien Omdahl bodde først i nummer 11 før nummer 7 ble deres nye husvære, der Astrid vokste opp i et hus som tilhørte handelsmann Johan Johannessen Riis fra Flekkefjord. Siden flyttet familien Omdahl til Tidegeilen 4 ("Strykejernet", der Odd

Astrid Omdahl Myrhe Tørresen (1885-1964)

Noreger nå holder til med sitt bokantikvariat). Astrid var datter av Zakarias Omdahl (1841-1923) og Tonette Amalie Vilshammer Jansen (1849-1923). Zakarias Omdahl var født på gården Åmdal i Lyngdal som sønn av leilendingsekteparet Tobias Tollaksen Omdal og Inger Marie Sakariasdatter Oftedal mens Tonette Amalie var datter av Andreas Jansen Vilshammer og Charlotte Mølback.

I siste halvdel av 1860-tallet kom Zakarias til Stavanger der, han prøvde å skape seg en framtid som sjømann. Han arbeidet seg opp fra matros til skipper om bord i skuter til svigerfaren Andreas Jansen fra Farsund. 15. februar 1869 fikk Omdahl sitt skippersertifikat. Han førte skuta "Brage" fra 1869 til 1875 og barkskipet "Abel" fra 1875 til 1886. Skuta gikk bl.a. på England og Amerika. I 1887 førte han til slutt "Heidrun". Siden gikk han i land og ble bestyrer for et kalkbrenneri. Han deltok med stort engasjement i industriforetak som Grave-

rens Teglverk og Stavanger Støberi & Dok. Omdahl var en av støtterne for Lars Oftedal også etter prestens "fall", og i 30 år satt Omdahl i styret for Stavanger Aftenblad.

Astrid første gang gift i Domkirken 5. september 1908 med disponent Helge Myhre (sønn av handelsmann Hans Myhre og Elen Vignes). 16. mai 1909 ble sønnen Harald født på Bryne, der Helge var disponent for Uldvarefabrikken. Fra 1911 var Helge Myhre disponent for Hillevåg Olte fabrikk i Hillevåg. Ekteparet bodde ved dagens Valkyriegate på Våland. Ekteskapet mellom Astrid Omdahl og Helge Myhre ble oppløst.

Da Reinert Tørresen døde i 1943, var verdien av ekteparet Tørresens legat steget til en million kroner. Siden den gang er det foretatt flere utskillelser fra Fredheim-eiendommen. Bl.a. ble stallen skilt ut i 1956 ved salg til Domkirkens aldershjem, men på 1980-tallet ble denne parten ført tilbake til sin opprinnelig eiendom for å nyttes som kontor for Stavanger Bispedømmeråd. (Siden er disse kontorene flyttet til sentrum).

Helge Myhre Brodahl beskriver (i 2003) sin mormor Astrid Myhre Tørresen som et varmt og gjestfritt menneske som visste hva hun ville. Hun var streng og snill på samme tid, og hun hadde et helt rom fullt av sjokolade like innenfor "Lugaren" der barnebarn ble invitert med for å få forsyninger av godter så det monnet.

Tørresen fikk en klausul i sitt testamente om at den av ektefellene som levde lengst av han og Astrid skulle ha rett til å bo på Fredheim livet ut. Astrid Tørresen døde i 1964. Tørresen ble gravlagt ved siden av sin første kone og Astrid på Myhres familiegavsted – begge på Lagård gravlund. Etter Astrid Tørresens død kunne omarbeidelsen av hovedhuset til Stavangers nye bispebolig ta til. Fra 1966 er Fredheim blitt nyttet som Stavangers bispebolig. Samme år ble den østlige delen av eiendommen lagt ut som villatomt. (Thor Kluge, Eiganesveien 109). Jacob Christian Petersen hadde bodd i privatbolig da han var biskop i Stavanger fra 1925 til 1939. Biskop Skagestad som etterfulgte ham på bispestolen, kjøpte seg også eget hus, Eiganesveien 32, men allerede i april dagene 1940 hev tyskerne ham ut av dette huset. Etter krigen kunne han flytte hjem igjen til sitt kalde murhus. Stavanger kommune hadde gått inn i kjøpekontrakten til dette huset før biskopene Marthinussen (1950-1960) og Birkeli (1960-1968) flyttet inn. Den sistnevnte biskopen fikk altså gleden av å flytte inn i ny bispebolig i Eiganesveien 113 i oktober 1966. Siden har biskopene Olav Hagesæther (1968-1979), Sigurd Lunde (1979-1986), Bjørn Bue (1986-1997) og Ernst Baasland (1997-) hatt gleden av å bo på Fredheim.

Oversikt som viser slektskapet mellom Reinert og Jorine Tørresen

REINERT TØRRESEN var oppkalt etter sin farfar. Farfaren var født på gården Helgeland i Vats i 1792. Han gjorde tjeneste både på Sandeid og Rennesøy før han ca 1830 slo seg ned i Stavanger der han fikk arbeid hos haugianerlederen John Haugvaldstad. Reinert Tørresen fikk borgerskap som bokker i Stavanger i 1835. Siden bar han yrkestittelen kjøpmann. Han sluttet seg til byens haugianere og var bla. med på å får reist Nygadens Opbyggelseshus i 1846. Reinert Tørresen var først gift (1833) med Joren Jacobsdatter Bore (1799-1837) fra Klepp og andre gang (1839) med Guri Olsdatter Høiland fra Helleland.

TØNNES TØRRESEN (1836-1908) var sønn av Reinert Tørresen d.e. Han ble skipper i hjembyen. I 1874 kjøpte han skonnertskipet "Ruth" sammen med John Gabriel Myhre. Skipet ble bygd ved Rosenkildes verft. Tønnes Tørresen førte dette skipet på Middelhavet, Svartehavet, Sør-Amerika og Afrika. Han var gift med Mathilde Skjæveland fra Stavanger.

REINERT TØRRESEN D.Y. (1870-1843) gikk i farens fotspor og ble skipper i Stavanger før han gikk i land i Bangkok der han bla. ble fyrdirektør. Han ble gift med sin kusine Jorine Myhre og siden med Astrid Omdahl Myhre. Han testamenterte Fredheim-eiendommen til Stavanger kommune.

Denne oversikten viser at Stavangers bispebolig har sine "røtter" i byens fargerike og fruktbare haugianermiljø, og det burde være et solid fundament for en biskops bopel. Fra dette miljøet springer nemlig landets første misjonsengasjement. Det norske misjonsselskap ble stiftet under innflytelse av bla. byens haugianere i 1842. Biskopene Fridtjof Birkeli og Bjørn Bue som begge har bodd på Fredheim, hadde sin bakgrunn som utsendinger til Afrika for Det norske Misjonsselskap.

HELGE HANSEN MYHRE ble født på Kongsberg i 1796. I sin ungdom kom han til Skien, der han i 1819 var ferdig utdannet farger. I 1821 kom han til Stavanger der han fikk arbeid hos John Haugvaldstad. Bla. drev han en stampemølle ved Frøylandsvatnet for John Haugvaldstad. Han sluttet seg til byens haugianer-forsamling og var med på å reise Nygadens Opbyggelseshus. Han var også med på stiftelsesmøtet for Det norske misjonsselskap i 1842. Han fikk borgerskap som farger i Stavanger i 1831. Helge Myhre døde i 1873. Han var gift med Malene Søyland fra Gjesdal (1799-1853).

JOHN GABRIEL MYHRE (1839-1895) overtok farens fargereri i Stavanger, men han investerte også penger i skuta "Ruth" sammen med svogeren kaptein Tønnes Tørresen. John G. Myhre var nemlig gift med Tønnes Tørresens søster, Sara Marie.

JORINE MYHRE (1868-1930) var datter av John G. Myhre. Hun ble altså gift med sin fetter, Reinert Tørresen. sammen med ham opprettet hun "Kaptein og hustru Jorines Legat" som gjorde det mulig å bygge om "Fredheim" til embetsbolig for stavangerbisen.

Byens unge døde - Anders Platou Wyller

av Reidar Fraffjord

Mens okkupasjonsmørket senket seg over Norge, døde Anders Wyller på Karolinska Sjukhuset, Stockholm, den 2. oktober 1940. Han var 37 år gammel; Schillers alder; Byrons, Rafaels og - Wergelands. Geniets alder. Dette dødsbudskapet gjorde et mer enn vanlig dypt inntrykk i vårt land. Anders Wyller var for mange blitt et symbol. Hele sitt liv og virke hadde han viet humanismen. Alle måtte merke det hos ham; en ukuelig vilje til å kjempe for alt som var sant og rett og skjønt og godt, en lidenskapelig lengsel etter det han kalte et mer menneskelig liv. Han hadde ikke vært som de andre, han var en som hadde vandret i lyset. Den humanisme han levendegjorde, var ikke bare preget av det greske ideal: "Kjenn deg selv". Den var enda dypere merket av det kristne: "Glem deg selv". Han var - som det ble sagt ved hans bære - et lys som brente og måtte brenne like strålende, inntil det brente ned....

Det var i år 100 år siden Anders Wyller ble født, den 24. april 1903. Familien bodde da i Nedre Strandgate 3, i 2. etasje av Sjømannsforeningens hus. Da Anders var ett år gammel, flyttet de inn i "Kiellands - huset" som stod tomt etter at dikteren var blitt amtmann i Molde. I 1906 ble det imidlertid revet, og familien fikk da hjemmet sitt på den andre siden av Bredevanet. Dette huset hadde vært skole, så hotell og var nå en tid boligen til den Wyllerske familie som etter hvert hadde øket til 8 barn. Det kunne ha vært 12, men 4 døde mens de var små. Til sist flyttet familien til Lyder Sagengate i Paradis.

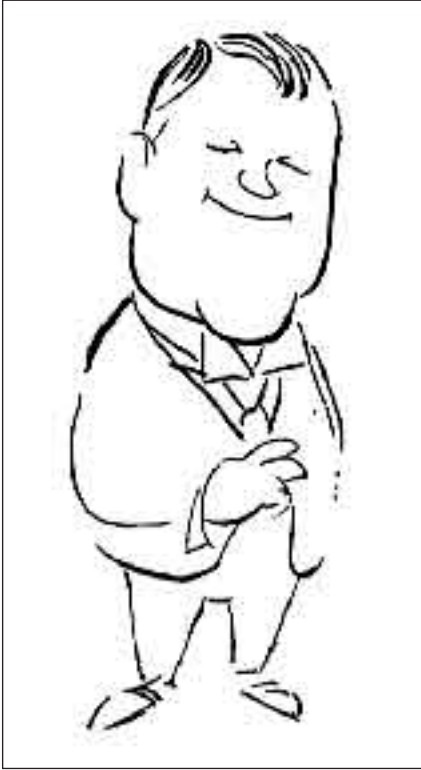
Foreldrene var Thomas Christian Wyller (1858 - 1921), stadsfysikus i Stavanger fra 1909, og Birgitte Wyller, født Platou, (1862

Anders Wyller

- 1922), begge forankret i en solid borgerlig kultur med et nærværende, men ikke påtrengende kristent livssyn. De var begge kulturåpne og hadde stor sans for at deres barn måtte få utvikle seg etter anlegg og vilje. Den eldste sønnen i huset, Trygve Wyller (1888 - 1960), ble høyesterettsadvokat, og den eldste av de fire søstre, Ingrid Wyller, (1896 - 1994), sykepleier og forstanderinne.

Sistnevnte Ingrid gir følgende beskrivelse av sin yngre bror da han var 17 år gammel: "Anders ser vi knapt uten ved måltidene. Han er verdens mest opptatte menneske. Du må høre alt hva han har for

Lektor Peter Lauritz Stavnem var lærer ved Kongsgård skole fra 1909 til 1923 og i en årrekke instruktør for Iduns Julekomedie. Han arrangerte også musikken til mange av stykkene. Om Stavnems evne til å "dra i land" forestillingene, uttalte elev og skuespiller Anders Wyller: "Han er den eneste som kan stå bak kulissene og alene være et firstemmig kor.!"

seg for tiden. Først er det jo skolen, der- nest har han vært formann i samfundet, så har han hatt to roller i julekomedien, er med i en sangkvartett, akkompagnerer to gymnasiaster som synger Gluntarne. Så er han med i en litterær klubb som lektor Winsnes har stiftet. Likeledes har han sin private klubb, speiderne og sist, men ikke minst musikken. Nu har han flyttet det gamle hakkebrett - pianoet inn på sitt værelse, og jeg forsikrer deg at såsant han er hjemme, er det musikk uopphørlig.

Han er også redselsfullt blek og innskrum- pet i fjeset - så det er klart at han har alt for meget."

De som kjente ham fra skoletiden på Kongsgård, kunne minnes hvordan han skilte seg ut fra de andre guttene i skole- gården. Han var en markant skikkelse, lang og slank. Den høye pannen hans var vak- kert hvelvet. Men mest husket de øynene. Det lå en egen glans i dem som lyset fra hans rike sjel. Med speiderkniven i beltet var han likevel gutt blant gutter. Den senere Aftenblad - redaktøren, Chr. S. Oftedal, hadde et bilde prentet i erindringen fra denne tiden: Anders Wyller i rask marsj frem og tilbake oppe under den store stein- muren i skolegården. Han og hans venn og klassekamerat, Eldar Molaug (senere rektor i Kristiansand), gikk fram og tilbake hele frikvarteret, i alle friminutt, og talte om livets dypeste spørsmål.

I en nydelig minneartikkel skrev Eldar Molaug bl.a. om vennen sin: " En måtte være rapp på foten skulle en følge ham, både når han gikk og når han talte. Her var det ideer, overraskende synspunkter, solide kunnskaper....Hans selvstendighet var enestående, hans registreringsapparat usedvanlig fint differensiert...Anders Wyller hadde lederegenskaper, det bodde en høv- ding i ham" Og videre: " Han var den selv- skrevne Idun - formann. Gymnasiesamfun- net ble hans første forum, og det ble rike- lig overdrysset med taler - i mektigste Wer- gелandsregi. Det var ikke løs stemningsrus, begeistring i hytt og vær. Han kjente prisen for selvstendig erkjennelse: Ensomheten, vanmaktens kval. Det koster slit og møye å nå inn til vår livsforms kilder, tenkernes og kunstneres verk. Det krever at en yter noe over seg selv. Men så kom han igjen fra møtet med de store, vakre øynene. Og da ble det åndens symposium på værelset hans i stadsfysikus Wyllers vakre hjem. De nye skattene skulle deles !"

Midt i sitt rike ungdomsliv fikk Anders Wyller oppleve sorgens alvor da begge hans foreldre med få måneders mellomrom gikk

bort like før han tok eksamen artium på latinlinjen i 1922. Dødens problem styrket og inderliggjorde den kristne impulsen i hans utvikling, skriver Eldar Molaug; den som førte til hans voksne års Kristus-tro, evighetslyset over hans liv. Kveldsturene langs Mosvannet i den tiden hadde noe hellig over seg. De gav en egen klang til det Wergelandssitatet han brukte: "Klag ikke under stjernene over mangel på lyse punkter i ditt liv."

Den våren ble Anders Wyller valgt til russeformann i Stavanger. 17. mai-toget gav noe helt nytt, ikke bare plakater og vitser, men høytidelighet, opptog, som et "Karneval i Venedig". Med Henrik Wergeland usynlig, men hørbart tilstede holdt han russetalen fra Kongsgård - trappen. "Han åpnet ved synet av vårlig blussende alterlystrær langs paradisveien. Ordene flammet og brente seg inn i sinnet og ble stående der gjennom år", har vennen Chr. S. Oftedal uttalt.

De avgjørende barne- og ungdomsårene i Stavanger tok slutt. På terskelen til sitt voksne liv vaklet Anders Wyller, og han bruker lang tid på valg av livsgjerning, ja, han ble vel aldri helt klar over hvilken livsoppgave som egentlig var hans..Han

Kongsgård avbildet fra "oven" på den tid Anders Wyller var gymnasiast. Trærne i den gamle alleen var blitt felt i 1917. Langs den store muren i skolegården (til venstre) gikk han og vennen Eldar Molaug fram og tilbake i frikvarterene og talte om livets dypeste spørsmål.

begynte med jusen, hvor broren Trygve, som stod ham meget nær, så ut til å trives utmerket. Men Anders Wyller fant den for livsfjern, og gav opp. En tid tenkte han alvorlig på å bli lege, en tanke som aldri slapp ham helt. Men hans store drøm var å bli skuespiller. Teateret, dramaet, var hans store lidenskap. Etter en tenkeperiode, hvor han også arbeidet som journalist i lokalpressen, bestemte han seg imidlertid for å ta fatt på de humanistiske fag.

Da kan det også være på sin plass å høre hvordan Anders Wyller erobret Kristiania! Eldar Molaug var til stede: "En typisk Wyllerscene. Theaterkafeen 2. september full av duskeluer, jubilanter i alle aldre, det hilses og gratuleres i et surr av stemmer. Plutselig står Anders Wyller midt i orkesteret og dirigerer Gaudeamus, og som ved et trylleslag er hele salen med. Og så kommer hele raden av studentersanger - når orkesteret må gi opp for notemangel, trakterer Anders pianoet. Jubel og : Mer ! Mer !

fra salen. For en triumf for ungdom og begeistring ! Det var mange som fra den dagen husket den vakre unge mannen. Snart skulle de møte ham igjen.”

Det Norske Studentersamfund, landets viktigste talerstol utenfor Stortinget, hadde i flere år vært dominert av Mot Dag-istene som under ledelse av Erling Falk, utnyttet dette forum til å fremme sosialistisk samfunnspolitikk og marxistisk teori. Men da det høsten 1924 skulle foretas formann- og styrevalg for vårsemesteret 1925, skjedde det noe: Anders Wyller hadde reist seg nede i salen, blant studenter som var trette av den dialektisk-materialistiske retorikken som Erling Falk, Arne Ording og Trond Hegna stod for. Så hadde han sagt: ”Mitt navn er Anders Wyller. Jeg har et program. Dere bør velge meg til formann” Og før han selv og Mot Dag-istene visste ordet av det, var 21 - åringen fra Stavanger valgt ! Med seg i styret fikk han bl.a. Eldar Molaug og Olav Valen Sendstad.

Wyllers programtale 7. februar 1925 var viet behovet for regenerasjon, fornyelse. Han fordømte all moderne kollektivism og uniformitet og betvilte den ofte lovpriste objektivitet i alle forhold som oftest dekket over mangelen på virkelig overbevisning. Likeledes avviste han en konservatisme som bare kjemper for å holde fast på det gamle, uten ideal og uten håp. Forkastelig var også tidens radikalisme med sin tåpelige forakt for fortiden.. En ungdom uten ærbødighet for forfedrene er en dårlig ungdom. ”Subjektiviteten er sannheten”, uttalte han med Kierkegaardsk stahet. ”Et ensomt, men genialt virkende menneske er mer verd enn all mesterlig organisert brutalitet.”

Fornyse, gjenskapning av åndslivet, var hans budskap til en villfarende slekt. Slik ble Studentersamfundet igjen bli et forum for idedebatt, og fra dets kateter eksponerte Anders Wyller hele sin blendende veltalenhet. Som en stormvind brøt han inn i den norske studenterverden og skapte en mektig, idealistisk bølge som rev ungdommen med seg. Og var det bruk for store

navn - alle var villige når han bad dem komme. Denne alt beseirende, personlige sjarmen Anders Wyller hadde som ung student, den forlot ham aldri. Det var som det strålte en egen varme ut fra hele hans vesen. Både ved hans stemme og i hans blick var det en slags fortryllelse som bergtok omgivelsene. Alle som møtte ham, ble glad i ham. ”I hans øyne var det noe av den glans som gir aningen om ”mennesket skapt i Guds bilde”, uttalte en av hans mange venner.

På denne tiden var det han møtte den 9 år eldre Kristian Schjelderup som selv hadde vært formann i Studentersamfundet 6 år tidligere. Ikke bare ble Schjelderup ham til stor nytte i forbindelse med gjennomføringen av hans dristige program; samværet med denne fritt-tenkende og alltid søkende personligheten ble avgjørende for Wyllers forhold til livssynsspørsmålene. Det er tydelig at Wyller, som av Eldar Molaug karakteriseres som selvstendig erkjennende, ikke i liten grad lot seg inspirere av forbilder.

Når han først hadde gjort sin entre i norsk kulturliv, var det en annen oppgave han hadde bestemt seg for å realisere. Han ville ta opp igjen tradisjonen med nordiske studentmøter som ikke var blitt arrangert siden 1914. Stevnet på forsommeren 1925 ble en suksess med 800 deltakere og med Anders Wyller som et strålende og gnistrende midtpunkt. En av de svenske deltakerne på studentmøtet var en 23 år gammel pike ved navn Anne - Marie Strindberg. Hun var datter av forfatteren August Strindberg og hustruen fra hans 3. ekteskap, skuespillerinnen Harriet Bosse. ”Vi så hverandre i Aulaen den ene dag og var forlovet på Hovedøen den neste”, var Anders Wyllers versjon av hvordan han fant sitt hjertes utkårede. (Anne Marie, født 1902, er i dag 101 år gammel!)

Men det intense livet våren og sommeren 1925 måtte jo engang ta slutt. Han skulle studere filologi og bestemte seg for å ta fransk som første fag. Derfor dro han

Bildet er tatt av den svenske journalisten, Rolf Forssell, da Anne – Marie Wyller var 94 år

på høstparten til Sør - Frankrike hvor han en tid synes å ha levd et urolig og krisepreget indre liv. På forsommeren 1926 er han i Sverige hvor Anne - Marie ventet, og den 14. juni ble paret gift. De reiste så til Paris hvor utforskningen av det franske kulturmiljøet konstituerte Anders Wyllers dype kjærlighet til Frankrike.

Fra høsten 1927 var familien , nå forøket med sønnen Arne, samlet i Oslo hvor Wyller utenom studiene også ble engasjert som redaksjonssekretær i tidsskriftet Samtiden. Våren 1929 var han imidlertid tilbake i Paris og ble der til 1936, med kortere eller lengre avbrytelser for å ta sine eksamener ved Universitetet i Oslo. I 1929 kom det også et nytt familimedlem, sønnen Jørgen.

I 1933 avla han språklig - historisk embedseksamen med en flott laud som hovedkarakter (1.90). Fransk var hovedfaget (1,5) , og han hadde morsmål m/gammelnorsk og gresk som bifag. Samme høsten overtok han lektoratet i norsk ved Sorbonne i Paris. Her oppholdt han seg da i tre år og var ved siden av sin lærergjerning opptatt med litteraturhistoriske studier. Resultatet av hans vitenskapelige arbeid var avhandlingen "Paul Claudel - en kristen dikter og hans drama", som

han fikk doktorgraden for i 1937. Kort etter ble han universitetsstipendiat i fransk litteratur.

I Claudels liv og diktning fantes det som Wyller higet etter: Troen, livsutfoldelsen, lenselen mot handling i frihet - alt med det absoluttes tvingende makt. Også når det gjaldt å finne den store sammenhengen i alt liv, ble Claudel, ved siden av Wergeland, den sikre veiviser for Anders Wyller. Wergeland hadde sammenfattet frihet, sannhet og kjærlighet i det han kalte "åndens liv og merke". Dette ble også tre nøkkelord for Wyller. Men i all åndelighet fant Sigmund Skard, som var opponent ex auditorio under Wyllers doktordisputas, det rett å uttale at "no grip ein seg stundom i å stunde etter luft og jord og levande kjøtt og blod uppi dette lydlause spel av sjelelege krefter."

De siste tre - fire årene av sitt liv gav Anders Wyller all sin energi til arbeidet med Nansenskolen. Kristian Schjelderup mintes mange år senere: "Jeg ser for meg en liten, enkel hybel i Paris. Det var der - en påskedag i midten av tredveårene, under det knugende trykk av den truende verdenskatastrofen som vi så nærme seg - at tanken om å reise Nansenskolen første gang grep Anders Wyller og meg. Det kom plutselig som noe av et kall til oss; å gå sammen om å stifte et humanistisk akademi til vern om humanitetens ide i en krisetid."

Etter et utrettelig engasjement av begge to, kunne skolen innvie eget hus på Lillehammer den 18. mars 1939, en bygning som ble viet til meneskeverdet som ute i Europa brutalt ble trampet under fot.

En av kvinnene som begynte på skolen 16. oktober 1939, hadde ikke notater fra Wyllers forelesninger. Men mintes: "Jeg husker hvilket inntrykk han gjorde når han sto på kateteret. Slik måtte en helgen se ut. Han var en inspirerende taler, hans evne som skuespiller kom tydelig fram. Han modulerte stemmen, snart var den høytidelig, snart forkynnende og ofte også humoristisk - Han brukte aldri seminarmetoden,

Den gamle bygningen til Nansenskolene

men holdt helstøpte, beåndede forelesninger, som nesten satte elevene i ekstase. De kunne ikke diskutere etter foredragene, i alle fall ikke med en gang, så betatte var de.”

Men bare tre måneder etter åpningen av det første vinterkurset 1939 - 40, sa Anders Wyller fra seg Nansenskolene, og Kristian Schjelderup ble sittende igjen alene som leder. Grunnen til bruddet var at kanonene drønnet i Finland, og at Norge kunne bli neste offer. Det vakte stor oppsikt da Anders Wyller fratrådte for helt ut å vie seg til forsvarssaken. Hans medleder, Kristian Schjelderup, hadde helt fra studiedagene stått for en radikal pasifisme. De skiltes som venner, men i smerte; de skulle aldri mer møtes.

Anders Wyller så det slik at menneskene i vårt land ikke hadde styrke til å bære den ikke - voldelige motstands byrder. Også for ham var krigføring synd, men ”jeg trenger sverdet for å verge korset”, uttalte han i foredrag han holdt landet rundt på nyåret 1940. Finlandskrigen var som nevnt den direkte foranledningen til hans handling, men også virkningen av den norske form

for nøytralitet ”som i alle forhold skaper en halvkvalt taushet, hvor tanke og hjerte i nøytralitetens navn langsomt lukker seg til.”

I mars 1940 reiste Wyller til Finland der krigen gikk mot sin avslutning. Ved krigsutbruddet i Norge 9. april meldte han seg til tjeneste og ble ansatt i det militære etterretningsvesen. Han fulgte først kampene i Gudbrandsdalen, men dro videre med en fiskeskøyte fra Ålesund til Bodø hvor han for det meste arbeidet i Kringkastningen. Tromsø var neste stoppested, men oppholdet der ble ikke av lang varighet. Den 7. juni forlot krysseren ”Devonshire” byen med konge, kronprins, regjeringsmedlemmer og - Anders Wyller ombord. Han kunne på dette tidspunktet uten vanskeligheter ha reist til Sverige og sluttet seg til sin familie. Men han hadde en visjon om en oppgave han kunne være med på i Storbritannia; i NRK fra BBC, London.

Anders Wyller hadde allerede i Nord - Norge i mai kjent symptomer på sykdom. Han hadde ikke vært lenge i London før det ble konstatert at han led av kreft. Døds syk fikk han den 7. september oppfylt sitt ønske om å forenes med kone og barn i Sverige og ble sendt med kurerfly til Stockholm hvor han sovnet inn den påfølgende måned.

En siste hilsen sendte han til alle sine venner fra dødsleiet: ”Vi må fortsette å arbeide og kjempe for kjærligheten. Men vi må vite at vi føres ikke frem uten ved troen på Kristus, den korsfestede Frelser.” Den humanisme han bekjente seg til var dypest sett en kristen humanisme. Derfor var han heller ikke redd døden, men gikk frimodig over terskelen, preget av ”den fred som overgår all forstand.”

"O, Jul med din Glæde..."

av Chr. Henriksen

Det følgende er et lite utdrag fra seilmaker Henriksens bok "Stavanger i svunne dager." Henriksen var født i 1839 og døde i 1920, 81 år gammel. Det tidsrom han "minnes" i boken sin, er både før og etter 1850. I noen stavangerske miljøer rådde det både rikdom og overflod på den tiden, men i det brede laget av folket i byen hersket ofte den bitre nød. Selv i de såkalte "gode tider" var nok ikke levemåten for flesteparten i bysamfunnet bedre enn den måtte være:

Når det led henimot jul, var folk flest ferdige med forberedelsene til vårsildfisket. Men da var der også lite arbeid og stor

Julestemning i Stavanger i tider som svant. Dette er August Jakobsens kjente maleri fra toppen av Hetlandsgaten.

pengeknapphet. Det hette derfor gjerne: "Dokker må lukka dørene godt, folk e så fele te stela opponna jul!"

Antagelig var dette mer et munnhell blant tjenestepikene enn en virkelig påkrevet advarsel. Men hvis en håndverker kom med regning - om det så bare gjaldt et lite beløp - så het det gjerne: "Komma te folk med regning opponna jul!"

Nei, da måtte kontantene samles til vår-

silden. Selvsagt var der unntagelser, men for alle som saltet sild - og det gjorde de fleste - var det en hård tid inntil silden viste seg. Det gjorde den vanligvis en gang i januar. I ventetiden levde folk på "silde-syner". Og Kjertingholmen var stedet hvor alle ledige mennesker møtte opp for å høre om "synene" hadde vist seg - ved Utsira, Kvitsøy eller Skudenes.

Men oppe i Steinkargaten lød duren fra møllen. Der gikk det travelt for seg med julemel og julemalt. For det behøvde ikke være særlig stor velstand i huset før de gjerne brygget litt øl til høytiden. Vi barn lyttet til mølleduren og gledet oss til all den gode mat som var i vente.

Det "egyptiske" mørke som rådde i byen i de lange høst- og vinterkvelder, la en trist stemning over gater og hus. Det fantes ikke gass, ikke parafin - ja, man hadde ikke engang lamper. Folk nøyde seg ikke med nedrullede gardiner; de hadde også skoter for vinduene. Folk som var ute, famlet seg fram, trampende i gatesteinene slik at den ene kunne høre den andre før de rente på hverandre. Lyktene var derfor uunnværlige, og på dem kunne man se om det var en "storkar" som var ute og gikk, eller en mann fra mer beskjedne kår. Rikmannen brukte en stor, blankpusset messinglykt hvori det brant to lys. Mellomklassen hadde også messinglykt iblant, men da med ett lys. Småkårsfolk brukte lykter av blikk.

Når Domkirkens store klokke ringte "Sankt Thomædag" inn, anla "borgerne" sine verdigste miner. For et tyngende tillitsverv var lagt på deres skuldre: Denne dagen skulle de utdele byens legater. En legatporsjon betydde mer den gang enn den gjør i våre dager, og derfor møtte da embetsmenn, skipsredere, skipper og håndverksmestre fram for å høre magistraten lese opp søkernes navn og anbefalinger; siden gikk man til avstemning. Sjømannsstanden var som regel tallrikt representert og avgjorde avstemningen; det ble gjerne en skipperenke som ble betenkt med den ledige legatporsjon.

I byfogd Christensens tid var det stor høytid over disse Sankt Thomædags - møter. Så snart de siste toner fra kirketårnet var dødd hen, reiste byfogden seg, og med sin klangfulle røst ønsket han byens borgere velkomne til dagens viktige møte og nedba Guds velsignelse over byen. Så takket han Gud som så nådig hadde holdt sin beskyttende hånd over byen og dens innbyggere i det svunne år, og så uttalte han ønsket om at Herrens signende hånd fremdeles måtte hvile over alle og enhver samt over de mange på sjø og land som ikke kunne være der til stede.

Jeg glemmer aldri de høytidelige Sankt Thomædagsmøter i "gamla råsstaå". Hvor oppløftet gikk ikke vi unge hjem fra disse møter hvor vår første forståelse av samfunnsånd - og kjærlighet til gammel sed og skikk - begynte å spire ! I vår tid går alt mer tørt og forretningsmessig for seg, og jeg kan ikke nekte at jeg savner den enfoldets verdighet og den hjertelige opptreden som preget de gamle og deres første menn. Akk ja ! Sic transit gloria mundi.

De tradisjonelle retter på julebordet, det vil si på selve julaften, var risengrøt og havtorsk. Når denne siste var av ekteste slag - så fet i nakken at en lillefinger kunne skjules i hodets øvre revne - og dessuten lysegrå og snehvit i buken - da kan jeg svare for at den smakte. Første juledag var det oksesteik og sviskesuppe - eller god, gammel-dags sagosuppe - det vanligste. I rike hus hadde de det gjerne litt flottere.

Skikken med juletrær og julepresanger var ukjent den gangen; det er kommet til seinere. Men julehelgen var - da som nå - familiens særlige samlingstid, og følgelig kunne man se mor og far og barn, store som små - stivpyntet alle sammen, dra avsted hver til sine nærmeste. Julaften var dessuten en minnenes dag, slik den er det også i vår tid. Julen var nemlig ikke alltid en gledens fest for de mange sjømannsfamilier som hadde sine fedre eller sønner liggende ute på havet eller i fremmede havner. Når vinterstormene raste, rant det

nok mangen tåre, og sukk og bønner oppsendtes for alle dem som kanskje kjempet for livet der ute på det opprørte hav.

Mens de gamle røkte, pratet og drakk, spiste barna "fattigmannsbakkels", "peppernøtter" og Hardanger - eller Københavnepler. Etter aftensbordet der en eller annen flink pike eller gutt leste bordbønn både før og etter maten, tok fedrene gjerne mødrene under armen, og så danset de menuett eller en "springer" for å glede de små. Å, hvilken jubel!

Når klokka slo 12, brøt man opp og gikk hver til sitt. Og fra det lille Valbergtårn lød vokter Fryknells sang ut over den fredelige by:

"Det var ved midnatstide,
vor frelser han blev født
til trøst for verden vide,
som ellers var forødt.
Vår klokke er slagen tolv;
med tunge og mund
av hjertens grund
befaler eder Gud i vold!

Idyll ved Breiavatnet

Mine foreldre bodde i Hølleberggaten. Her bodde også kaptein Thomas Natvig, maleren Carl Schnell, bødker Steinkopf og skips-tømmermann Ledaal som var gatens selvbestaltede patriark. Juledags morgen - når kirkeklokkene begynte å ringe i ni - tiden - kunne man se folk gå fra nabo til nabo med trakterement. Gamle Anders, krumbøyet av et langt livs slit, var anføreren. Iført ren, hvit skjorte, barhodet, og uten vest kom han høytidelig skridende nedover gaten med brennevinsflasken under armen mens han i hånden bar en stor tallerken der det lå noen kandisbiter og noen sukkerkavringer. Ingen frimurer kunne slå mere eiendommelige og taktfaste slag på døren enn Anders, og inn steg han med et "glædelig jul!" Så skjenket han glasset fullt og trakterte; husfaren og husmoren først, deretter kom turen til barna og tjenerne.

Så sterk var vanens makt og skikkens ukrenkelighet at selv de små måtte nippe til brennevinsglasset. Slik gikk Anders fra hus til hus gjennom hele gaten, og jeg kan

ikke huske at noen kritiserte denne fæle juleskikk. Men så hadde jo Anders - som hans kone så stolt uttrykte det - tjent hos Kielland på Ledaal og blitt "dante".

Når det var kald vinter og Breiavatnet "lå", var 2. juledag en festens og jubelens dag. Fra klokka 2 og utover hele ettermiddagen kunne en se flokker av unge mennesker som toget avsted for å more seg på isen. "Nettsledene" kom i susende fart nedover Kannikbakken. Aller nederst var der som et lite hopp, og her for sledene utfor, gjennom løse luften, og strøk utover isen. Når alt gikk bra og sleden klarte påkjenningen med hoppet, suste de glade akende tvers over hele Breiavatnet bort til farger Furras skyllehus.

I tiden mellom jul og nyttår lå oftest alt arbeid nede. Det var "prikkedager" da man bare syslet med småting og forøvrig dyrket selskapeligheten. Sildesalterne vannet tønner, gjorde sildebaljer og saltfjerdinger i stand, ettersom fartøyenes utrust-

ning, skaffet proviant til veie, reparerte seil osv. - og gikk og håpet på at "synene" snart ville vise seg .

Fra julaften til nyttår ønsket folk hverandre "gledelig jul" eller "vel overstått jul." Jeg har ofte spekulert på om der i det siste ønske skulle ligge en antydning av overraskelse over at man var kommet uskadd fra den megen eting og drikking. Det er i hvert fall sikkert at våre fedre ved de store høytider og i selskapslivet nøt meget mere av berusende drikker enn vi nå finner pas-sende.

I julen og utover - "til silden kom" holdt mange det gående med ete- og drikkelag - og med dansegoro. Hos Martha Lene, Karen Hellestø og Reiersen på Arneageren og flere andre steder hørtes det stadig felelåt. Det var kanskje i en slik sammenheng det ble til, det gamle ordtaket: "Kver med sitt; somme potla og stele, og andre potla og drikke." !

Fra Kongssteinen til Tjæresteinen 1853.

Fra Dreyers kalender 1939, med tekst av Anders Bærheim.

Tjæresteinen skulde vært synbar lengst til venstre i bakgrunnen, men Pram har nok ikke vært oppmerksom på den. Til høire ligger Kongsteinen ved Hetlands prestegård. Like bak denne er Hellandskirken under bygging.

Byen i 1850-årene har en vakker profil hvor Amtsykehuset, Domkirken og Valbergtårnet går godt inn i billedet. Her er to tårn på Valbergjef. Det gamle tretårnet er i bruk mens det nye er under opførelse. Til høire for kortårnene ruer almueskolebygningen sterkt i omgivelsene og foran denne like

ved Breiavannet ses tollbetjent Munchs hus. Det var tidligere tollhus, men blev ombygget til bolig. Huset like over hesten er rimeligvis sorenskriver Bulls. Til venstre går Vålandsveien i store slyng og på venstre side av denne ligger Engelsminde.

ÅRSBERETNING 2002 for Byhistorisk Forening Stavanger

A. Tillitsvalgte:

Styret har i 2002 bestått av:

Leder Berit M. Grande
nestleder Hallvard Ween
Brith Tan
Eli Vareberg
Petter Løhre
Reidar Frafjord
Hans Storhaug

Varamedlemmer:
Anne Tove Nygaard
Henry Bjørkelund

Valgstyre:
Jan Gjerde
Erling Sømme Kielland
Revisor:
John Olsen

Styret har hatt fem møter. Store deler av arbeidet er fordelt i arbeidsgrupper. Fokus har vært rettet mot: arrangementer, *Stavangeren*, utvikling av nettside, byhistorisk skilting, samt organisasjonsbygging. Mot slutten av året startet vi også arbeid med ny medlemsrekruttering, vår vervebrosjyre

er fornyet og trykket i nytt opplag. Et styremedlem og et varamedlem har store deler av året vært forhindret fra å delta.

1. B. Medlemmer:

Veksten i medlemsmassen fortsetter:

Antall enkeltmedlemmer:	334
Antall familiemedlemskap:	35
Sum medlemskap:	369

Dette er en økning på 36 fra 2001.
Æresmedlem: Unnleiv Bergsgard

1. Økonomi

Økonomien er nå god. Det gir styret mulighet til å øke fokusering på tiltak som bygger opp om vår målsetting. I tillegg til bidrag fra Stavanger kommune på kr.19.330 har vi mottatt kr.20.000 fra Olga Berentsens legat til den byhistoriske skiltingen. Årets overskudd gir trygghet for videre satsing og dette gjenspeiles i ambisjonene for 2003.

2. Arrangementer

Vekst i gjennomsnittsfremmøte per arrangement fra 65 til 80 viser stigende interesse for våre møter. Grunnet sykdom måtte en av årets byvandring utgå.

Tittel	Foredragsholder	Antall fremmøtte
ÅRSMØTE med kåseri om Rosenkildehuset	Jostein Soland	30
Historien om Lars Hertervig	Inger Renberg	105
Stedsnavn i Stavanger forteller historie	Inge Særheim	45
Byvandring på Kampen	Reidar Frafjord	95
Den store mannedauen i Stavanger	Birger Lindanger	107
Rettsvesenets historie i Stavanger	Hans Eyvind Næss	65
Handelshuset Køhlers historie	Harald Hamre/Harald Fjeld	110
Snitt:		80

3. Stavangeren

Det er laget tre nummer av bladet, som planlagt. Artiklene har vært varierte med en bra fordeling mellom egenprodusert originalt stoff og oppsett som er hentet fra andre kilder. Vi har skiftet trykkeri. Det har gitt en betydelig kvalitetsforbedring både på skrift og layout. Rutinene i redaksjonskomiteen er endret slik at alt stoff nå blir sendt elektronisk til trykkeriet. Dette forenkler arbeidet betraktelig.

4. Kulturhistorisk skilting

I år har arbeidsgruppen satt seks skilt i produksjon, disse vil bli utplassert i første del av 2003. Se for øvrig egen artikkel i Stavangeren 1/2003.

5. Nettsted

Foreningens nettsted er etablert og vil i løpet av kort tid kunne åpnes for alle på <http://www.byhistoriskforening.org>. Det krever store menneskelige og økonomiske ressurser å drive en vellykket nettside. Styret arbeider med å få disse tingene på plass og vil i løpet av 2003 konkludere med hvilket ambisjonsnivå som er realistisk for dette arbeidet.

6. Organisasjon og videre arbeid

Resultatet av de siste års arbeid er sunnere økonomi, medlemsvekst og økende oppslutning om våre arrangementer. Vi konstaterer at mens organisasjonstilknytning generelt er dalende, opplever Byhistorisk Forening Stavanger vekst og medgang. Styret ser gjerne at dette resulterer i at flere tar aktiv del i foreningsarbeidet, og inviterer medlemmer til å ta kontakt dersom de ønsker å bidra - på tidligere kjente arbeidsfelt, eller på vårt nye nettprosjekt. Styret har fortsatt fokus på rekruttering av medlemmer, ikke minst yngre mennesker. Det er vår overbevisning at byens historie kan gjøres attraktiv for disse og at utveksling av erfaring mellom generasjoner vil virke positivt for alle. Vi håper foreningens nettsted kan bli et bidrag i dette arbeidet. Videreføring av arrangementer skjer etter samme lest som i 2002 med foredrag og byvandring. Det legges opp til 3 nummer av Stavangeren og foreningens nettsted skal åpnes for alle i 2003. Egne arbeidsgrupper for disse områdene blir oppnevnt av styret og det er altså vårt håp at medlemmene selv melder interesse for å være med!

Styret i Byhistorisk Forening 2003

Berit M. Grande Kortegata 4, 4012 Stavanger
tlf. p.: 51 52 70 03
email: berit@ach.no

Hallvard Ween B. Christophersensgt. 21, 4009 Stavanger
tlf. p.: 51 52 43 23
email: hallwe@online.no

Eli K. Vareberg Bergliveien 29 B, 4020 Stavanger
tlf p.: 51 88 17 17 / j.: 51 82 84 86
email: eli.vareberg@c2i.net

Petter Løhre Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
tlf. p.: 51 56 06 96
email: kj-loeh@online.no

Brith Tan Bruvikbakken 6, 4017 Stavanger
tlf. p.: 51580655 j. 51997821
email: bth@statoil.com

Reidar Frafjord Øvre Stokkavei 44, 4023 Stavanger
tlf. p.: 51 52 35 70 / 91 69 95 07
email: rei-f@online.no

Hans Storhaug Byggstien 36 4042 Hafrsfjord
tlf. p.: 51 55 01 60 / 48 12 11 18
email: detnu-hs@online.no

Anne Tove Nygaard Eikebergveien 39b, 4017 Stavanger
tlf. p.: 51 58 09 35
email: anne.tove.nygaard@sorco.no

Henry Bjørkelund Sivaksveien 30, 4017 Stavanger
tlf. p.; 51 58 16 75
email: hbjorkel@c2i.net

Medlemmer

METTE HELGØ ABIGAEL
OLAV ABRAHAMSEN
TORE ALF ALFSEN
ALF ALFSEN
EIVIND ANDERSEN
ELI ANDREASSEN
INGVILD B. ARSTAD
MAGNOR ASKE
BJØRN & BERIT BACHE
SVEINUNG BANG-ANDERSEN
HULDEBORG BARKVED
ALBERT BARSTAD
BERIT BARSTAD
ALF BECKSTRØM
ELLEN M.&SVEINUNG BENDIKSEN
JAN BERGE
MIA OG NILS PETTER BERG
TORLEIF BERG
TOR BERGE
REIDAR BERGEM
BITTEN BERGESEN
HELGE OLE BERGESEN
UNNLEIV BERGSGARD
KIRSTEN IRENE BERK
SIGVE BETHUELSEN
ELISABETH BJORDAL
SIGVE BJØRHEIM
HENRY BJØRKELUND
TOM BJØRN-NIELSEN
HELENE BJØRNTVEDT
GRO H. BIRKELAND BLOM
FREDRIK BOHNE
NORUNN BORGENVIK
WILLIAM BRANDAL
METTE HELGØ BREDESEN

KIRSTEN & TRYGVE BREKKE
ANDERS BRU
OLAV BRUSET
ANNE-MARIE BULL-NJAA
BYANTIKVAR ELSA GRIMNES
BYARKIVET v/BODIL W. JOHNSEN
LIV SLETTEMOEN BYBERG
THORA LISEN BØRRESEN
JAN CHRISTIANSEN
MARTHIN GUNNAR CHRISTIANSEN
OLA DAGESTAD
DAGRUN & INGVAR DAGSLAND
MATHILDE J DALVA
ERIK DAMBO
BJØRN DIRDAL
JENS JAKOB DREYER
TOVE TJØSTHEIM EEK
HILMAR EGELI
SVEIN ENOK EIA
KARIN EIDE
EGIL EIK
EDVARD EIKILL
BORGHILD ELDØEN
PÅL MEIER ELLEFSEN
ALF ELLINGSEN
OLAF A ELLINGSEN
SIGNE EMILSEN
BERNT EMIL ENDRESEN
HELGE ENDRESEN
AUDUN ERDAL
INGVALD & ASLAUG ESPEDAL
HARALD & ANNE L. ESPEDAL
AUDUN ESPELAND
LEIF ERIKSEN
BØRGE FIKSDAL

AUD-UNNI FINNEBRÅTEN
CAROLYN FJELD
KÅRE FLOKENES
HILDEGUNN FISKÅ
ANNE BERIT FOLDNES
INGEBJØRG FOLGERØ
RANDI FOLKESTAD
PER S. FORGAARD
REIDAR FRAFJORD
ERLEND FRAFJORD
AINA IRENE FUGLESTEN
DAG FURULY
JOSTEIN FØRLAND
ANITA HELEN GISKE
PETTER GISKE
MARIANNE GJEFLE
JAN GJERDE
KRISTIN ØYE GJERDE
KARL OLAV GJERSTAD
ROLV GJESSEN
JOHN M GRAMSTAD
ARVID GRAMSTAD
BERIT GRANDE
PER GRIMNES
ANGUNN GROV
KARI GRØDEM
BJØRG GRØNN
KAREN NOREM GRØNNING
HROAR GUDBRANDSEN
ARVID HAALAND
FREDRIK HAGEMANN
OVE HAGIR
BODIL HAGUM
TROND HALVORSEN
INGER S HAMMERSMARK
METTE HAMMER
ESPEN HAMRE
SIGURD D. HAMRE
TERJE HANDELAND
ØYSTEIN HANSEN
LAURITZ W. & RANDI HANSEN
LEIF B. OG KIRSTEN HANSEN

PER OLAV HANSEN
SARA MARIE HAARR
TORDIS HAUGEN
RAGNAR HAVER
TORA MULLER HAVER
ÅSE LANGE HELGESEN
GRETE HELGEVOLD
ÅSHILD HELGEVOLD
RUNE HELGØ
LEIF H. HELLAND
KNUD HELLIESEN
OLAV HELLIESEN
REIDAR HELLIESEN
EGIL HENRIKSEN
INGRID HERLAND
SVERRE HESKESTAD
LEIF B. HESS
GEIR HETLAND
GUNN OG ARNE HIDLE
RØNNAUG HIDLE
JØRUNN HOGSTAD
JOAR HOLE
PER HOLM
TONE OG ERLING HOUELAND
GUNNAR HOUELAND
TOR HOUELAND
OVE HOVDA
MAGNE OG VIGIDS HOVDA
ROLF HULT
KAY HUSTOFT
JØRG HVIDING
ANNE HYLLAND
ANNE HØIGÅRD
TORE HØIGÅRD
BERTHA & ALBERT IDSØE
OLAV ILLSTAD
THORLEIF IVERSEN
JAN IVARSON
ANNE CHRISTINE JAHN
PER JENSEN
ROALD JENSEN
TORE JENSEN

ARNE Ø JOAKIMSEN
ANNE-M. AUSTBØ JOHANNESSEN
EINAR KÅRE JOHANNESSEN
ELSE MARIE JOHANNESSEN
GRETHE JOHNSEN
JOHN GUNNAR JOHNSEN
SVEIN A. JOHNSEN
HANNAH JORDAL
ELSIE OG VILHELM JÅSUND
JOSTEIN JÅTTEN
OLE KALLELID
STEIN KALVIG
BJØRG KARLSEN
JOHN KARLSTRØM
ERLING K SØMME KIELLAND
LILLIAN OG KAI KILLERUD
TORBJØRN KINDINGSTAD
MÅLFRID OG IVAR KLOVNING
JAN SAXEIDE KNUDSEN
HELGE KNUDSEN
KONRAD B KNUDSEN
HILDE KROGH
ROLF KRISTENSEN
GRETE URDAL
ÅDNE KVERNELAND
TOVE LANGAKER
ALF INGE LARSEN
KJELL M LARSEN
BERIT LEA LARSEN
SVERRE LASSA
ALF LEJON
KARIN LEXOW
SYLVEIG M. LIER
BERTRAM LODEN
GEIR LUNDE
KIRSTI M LÆRDAL
KJELL PETTER LØHRE
INGER/JARLE LØNO
TERJE LØVEREIDE
SIGVARD MARNBURG
GUNNLAUG MATHIESEN
JAN ERIK MEIDELL

OLE MELBERG
TOLLAK & JORUNN MELBERG
STEIN ROAR MELIN
KARI A. SVENSEN MELLGREN
BJØRG TYSDAL MOE
TØNNES R. MOEN
CONRAD OG REIDUN MONG
KÅRE MOSSIGE
SVEIN MOSSIGE
MARIANNE LARSEN MUNTHE
KRISTIN MÆLAND
PER MARTHON MÆLAND
LARS ANDERS MYHRE
DAG MYRESTRAND
MARIT MØRCH
KARIN INGER LISE
WENCHE OG STÅLE MØRCH
WILHELM ZETLITZ NESSLER
ODD NOREGER
HÅKON NORÅS
GUNNAR NYBØ
ANNE TOVE NYGAARD
HANS EYVIND NÆSS
INGER MARY NØDLAND
LARS NØDLAND
TOR OBRESTAD
JAN OFTEDAL
FRODE OLSEN
HENRY LUDVIG OLSEN
JOHN OLSEN
KJELL INGE OLSEN
GERD OMDAL
SVEN EGIL OMDAL
BERNHARD ORMØY
TERESE OSJORD
IREN NITTER PALLESEN
INGER PAASKE
HENRIK PAASKE
HALVOR PEDERSEN
HARALD SIG. PEDERSEN
JAN OLAV PEDERSEN
OLAUG TVEIT PEDERSEN

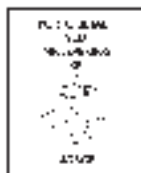
REIDAR PEDERSEN
TERJE LIE PEDERSEN
PER RAMSLAND
MARIT RASMUSSEN
ODD KRISTIAN REME
HANS EIVIND RIISE
GUNNAR ROALKVAM
ÅSE ROALKVAM
ESTHER E ROAN
TOR JAN ROPEID
JUTTA OG MAURITZ ROSSAVIK
AKSEL RUD
OVE RØDSTØL
BJØRG SAGAARD
BJØRN SAMUELSEN
IVAR SALOMONSEN
EINAR SANSTØL
EVA SCHMIDT
LISE SKJÆVELAND SCHMIDT
BIRGIT RUTH SCHOBER
ARNE SEIM
TOR SEKSE
AAGE SELDAL
INGER LISE SIGVALDSEN
HALVOR SIVERTSEN
SVEIN CARL SIVERTSEN
ANE SJØBU
GUNNAR A SKADBERG
PAUL SKAVLAND
WIVI SKEIBROK
HOGNE SKJERPE
MONA SKJONG-NILSEN
EINAR SKJÆVELAND
ODDVAR SKJÆVELAND
SONJA SKJØLD
RUNE SKOGEN
NORA SMEDVIG
JOSTEIN SOLAND
EGIL SONGE-MØLLER
ANNA LOTTE STANGELAND
HARTVIG STANGELAND
TURID STANGELAND

PER ØYVIND STEEN
HENNING M. STEPHANSEN
ARNE STEINHAUG
HANS A STORHAUG
SKOLE STORHAUG
ROALD E STRANDJORD
LIV FRØYDIS SUNDBY
RANVEIG ELISABETH SUNDLI
SIGMUND SUNNANÅ
HOLGER SUSORT
FRANK GUNNAR SVANTESON
SOLVEIG & THOMAS SVANTESON
EDVIN SVELA
ROLV SÆDBERG
BJØRN SØNDENÅ
ELISABETH B. SØRENSEN
INGER MARIE SØRENSEN
ARNE SØRLIE
BJØRN SØRAAS
HELGE SØRÅS
BRITH TAN
AASE OG KJELL TENDENES
ELSE MARIE TESDAL
PER A. THORBJØRNSEN
JOHS THORSEN
MARIT THORSEN
HELENE TORKILDSEN
SIGGEIR TORPE
TORGRIM TITLESTAD
VIVIAN TOBIASSEN
GEIR TONNING
PER INGE TORKELSEN
KARSTEN TORSTRUP
ODD TVEDT
HENNING TVETENE
KÅRE ASBJØRN TJØNNELAND
SVERRE UHLVING
KJELL ULLENES
KIRSTEN OG KJELL MARIT
ELDBJØRG VAAGE
ELI OG TERJE VAREBERG
HELGE VATNE

INGER LISE VATNESTRØM
JORUNN STRAND VESTBØ
INGER-S. SLAGSTAD VIK
SKOLE VÅLAND
IVAR WALDE
ASLAUG WALDEMAR
EGIL WATHNE
KURT JAN WATHNE
HALLVARD WEEN
KARINA WELTZIEN
GUNN J. WOLD
SIGRID C. WERNER
BJARNE WERSLAND
HELGA M. WIGEN
BIGGIE WYLLER
JANE OG TORSTEIN WÆHLER

TRUDE Y. HALVORSEN
ODD ØGREID
INGFRID ØSTBØ
REIDAR S. ØSTERHAUG
SIGRUN ØVERLAND
HENRIK ØVREGAARD
CHRISTIAN N. ØXNEVAD
ANNE ØXNEVAD
JUST ÅRSTAD
BERIT OG ALF AADNØY
HANS EIRIK AAREK
HALLDIS AARRESTAD
GUNNAR AASE
JOHN A. AASLAND
KARI MARIERO AARSTAD

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

---

